

ВІДГУК
офіційного опонента
на дисертацію М.Трушинського
«Катехизація у римо-католицькій, греко-католицькій та православних
Церквах на території Північно-Східної Польщі у 1945–1989 рр.»,
представлену на здобуття наукового ступеня доктора історичних наук за
спеціальністю 07.00.02 – всесвітня історія.

Вивчення процесів становища релігії у Польській Народній Республіці завжди залишалося актуальною темою, передовсім з огляду на її особливості. В колишньому СРСР у середовищі громадськості існувало переконання про специфіку атеїстичної роботи Польської об'єднаної робітничої партії (ПОРП), як в середині партії, так і щодо населення країни. Йшлося про значний рівень релігійності, який зберігався навіть в умовах декларованої комуністичною владою атеїстичної роботи. Особливість тодішнього польського суспільства сприймалася східними сусідами в контексті значимості римо-католицького костелу у громадському житті, впливу церковних лідерів і, особливо, кардинала С.Вишинського на державну політику і становище громадянського суспільства.

Кожен крок владей в ПНР у відношенні до церкви і релігії був помічений в усьому тодішньому соціалістичному таборі. Чого варті колізії влади із будівництвом костелу в Новій Гуті, такому собі індустріально-робітничому анклаві консервативного Krakova, який спочатку владі нібіто дозволили будувати, а згодом заборонили будівництво та й зрештою, зажадали розібрati будівлю. Ситуація із костелом перетворилася у справжній громадянський конфлікт, в якому влада не знала як їй діяти. Це напевно найбільш виразний конфлікт із будівництвом костельної споруди. Тому що згодом ново збудований храм став символом незламності польської національно-релігійної традиції, справжнім санктуаріумом в Krakovі.

З огляду на це, проблема катехитичного виховання в Польщі у 1945-1989 рр. займає особливе місце в польській історіографії і вимагає свого наукового вивчення.

Нова соціалістична влада після утворення у 1945 р. розпочала атеїстичну роботу в усіх напрямах, в тому числі і щодо катехитичного виховання.

Дисертант зазначає, що протягом усього періоду існування ПНР змінювалося відношення офіційної влади до релігії і церкви у школі та у вихованні молоді. М.Трушинський стверджує, що в умовах загострення суспільно-політичних протиріч у соціалістичній Польщі, влада намагалася загравати з таким вагомим громадянським інститутом яким був римо-католицький костел, йдучи на поступки церкві і дозволяючи катехизацію в усіх рівнях шкіл. Натомість, в періоди агресивного тиску влади та релігійних заборон, усунення науки релігії зі школи, представники кліру змушені були шукати інші можливості для здійснення катехизації, організовуючи «катехитичні пункти» при костелах, проводячи індивідуальну душпастирську роботу серед молоді на парафіях.

Дисертант стверджує, що й нині у польському суспільстві питання катехитичного навчання і виховання залишається актуальним, і нині ведуться дискусії серед представників політичних партій і громадських організацій, духовенства, батьків дітей та суспільства в цілому, щодо навчання релігії у школах. Є й окремі сили, які пропонують обмежити катехизу лише сакральними приміщеннями, відновлюючи фактично практику, що існувала в часи ПНР.

Робота побудована на аналізі історіографічних здобутків, переважно польських дослідників та оригінальних комплексах джерел.

Джерельну базу праці склали опубліковані офіційні церковні та світські документи, а також група неопублікованих документів: матеріали дієцезиальних та державних архівів Польщі. Джерельна база дисертаційної праці є достатньою репрезентативною. Групу офіційних церковних документів складають пастирські листи польського Єпископату за період 1945-1989 рр. (саме вони регулювали та окреслювали програму навчання релігії для дітей та молоді), катехитичні інструкції (укладені згідно кодексів катехитичного права),

розворядження костельних ієархів та листи. Листи у роботі (переважно це єпископські листи – звернення до духовенства і вірних) є документами, які роз'яснюють пастирські послання Єпископату та інші документи.

Особливу увагу звернув дисертант на комплекс документів II Ватиканського собору, в тому числі і тих, які стосувалися проблем катехизації в соціалістичних державах і, Польщі, зокрема.

Групу офіційних документів складають циркуляри щодо усунення науки релігії зі школи чи часткового її повернення, ухвали сейму ПНР щодо науки релігії у школі. У комплексі джерел, які містять державні установи знаходяться і костельні документи – декрети про пастирські обов'язки єпископів, інструкції конгрегації католицького навчання, папські енцикліки (Івана ХХІІІ, Івана Павла II та ін.). В державних установах також збереглися листи секретаріату Єпископату до цивільної адміністрації та ін.

М.Трушинський опрацював архідієцезиальні архіви у Білостоку, Ченстохові, Катовіцах, Ломжі, Ольштині, архів катехитичного реферату в Тарнові. Відповідно у цих містах опрацьовано і державні архівні збірки. Особливо цінними для дослідження стали матеріали Інституту національної пам'яті – розпорядження адміністрацій у справі нормування катехизації та ін.; матеріали про діяльність служби безпеки щодо священиків та вірних.

Доповнюють архівний блок матеріали Архіву Актів Нових у Варшаві, де збережено документи міністерства освіти: це інструкції щодо організації шкільного навчання, листи – прохання від духовних осіб про організацію науки релігії у школі, проекти щодо науки релігії у школі та ін. Джерельний комплекс засвідчує оригінальність науково дослідження автора.

Другий розділ дисертаційної праці розглядає процеси катехизації в післявоєнний період, коли правове становище церкви було визначено розірванням у вересні 1945 конкордату з Апостольською Столицею і ПНР не брала на себе правових зобов'язань щодо діяльності церкви в державі. Аналізуються складні процеси 1950-их рр. викликані усуненням, а згодом поверненням до активного релігійного і громадського життя кардинала

Стефана Вишинського. Наступні 1960-і рр. визначалися двома найважливішими чинниками: II Ватиканським собором та його рішеннями і підготовкою до відзначення 1000-ліття прийняття християнства на польських землях (роботу до відзначення проводили як костельні структури, так і влада, підготовка якої зводилася головним чином до атеїстичної роботи).

У цьому розділі М.Трущинський визначив також три види катехизації: сколастичний – короткі дефініції найістотніших правд; другий – керигматичний, виголосення основоположних правд віри; третій – антропологічний, який у навчанні релігії акцентує увагу на ролі катехизованої людини.

Автор стверджує, що новий напрям у проведенні катехизаційної роботи базувався на Пастирській конституції про Церкву і про сучасний світ, Тридентським катехизисом, Конференцією латиноамериканських єпископів у Медельїні.

Детально аналізуючи рішення II Ватиканського собору для здійснення процесів катехизації і модернізації церкви, дисертант зазначає, що з 1960-их рр. велике значення для охоплення релігією населення, мало введення у римо-католицькому богослужінні польської мови (йшлося про те, що зменшувалося число текстів, які читалися латинського мовою, а розширювалися тексти, які виголосувалися польською мовою).

М.Трущинський зазначає, що перехід на національні мови при проведенні служб у римо-католицькому костелі активізувався з приходом папи Івана Павла II.

Третій розділ присвячений організації катехитичного навчання на північно-східних теренах Польщі. Аналізуються шкільні програми щодо вивчення науки релігії, їх зміст та відмінності в залежності від типів шкіл. Дисертант стверджує, що у пастирських завданнях єпископів йшлося про відповідність катехизи до проблем сучасного світу: катехиза повинна відповідати потребам і труднощам, які турбують вірних.

Катехитичне виховання молоді зіштовхувалося з позицією влади, яка розуміла важливий вплив церковних інституцій на становлення молодого

покоління, а тому різними способами перешкоджала виконанню священиками своїх місійних обов'язків.

У четвертому розділі висвітлюється катехизація в римо-католицькій, греко-католицькій та православних церквах на досліджуваній території. Автор визначає етапи здійснення катехизації, які обумовлювалися протистоянням з комуністичною владою: 1945-1956 рр., 1956-1961 рр., 1961-1989 рр.

Автор стверджує, що у повоєнний період греко-католицькі священики працювали як вікарії на латинських парафіях, були капеланами при шпиталях і ін., а також навчали дітей та молодь релігії. В силу особливих обмежень з боку влади греко-католицька церква не мала можливостей організувати катехизацію у державних навчальних закладах. Натомість наука релігії православними духівниками викладались у 1950-их рр. на Білосточчині.

У п'ятому розділі представлено образ особи катехита та зміст його сучасної діяльності. Автор стверджує, що модернізаційні процеси у римо-католицькій церкві вже від 1960-их рр. були пов'язані з діяльністю кардинала Кароля Войтили, а згодом продовжились в час його роботи як Папи.

У досліженні доведено, що молоді катехити найбільше уваги приділяли інтеграції загальнолюдських проблем, поширювали «оазові» рухи, паломництво, працювали із складними групами молоді (дисертант вважає, що такою складною для праці катехита була і студентська молодь).

В цілому, докторська дисертація М.Трушинського є оригінальним і комплексним дослідженням, цілком розкриває нову дослідницьку тему.

Позитивно оцінюючи дисертаційне дослідження, висловлюю окремі зауваження:

- бажано було б більше уваги приділити аналізу діяльності греко-католицької та православної церкви в регіоні;
- проілюструвати проведення науки релігії на прикладі катехитичної діяльності окремих священиків.

Висловлені зауваження суттєво не впливають на загальний позитивний контекст праці.

У роботі М.Трущинського комплексно вивчено здійснення катехизації у римо-катехизаціях, греко-католицької та православних Церквах північно-східні Польщі в часи ПНР, визначено етапи проведення катехизації та її зміст.

Робота М.Трущинського є оригінальним і комплексним дослідженням, яке розкриває важому наукову проблему, відповідає вимогам ДАК МОН України, які ставляться до докторських дисертацій, а її автор заслуговує присудження йому наукового ступеня доктора історичних наук за спеціальністю 07.00.02. – всесвітня історія.

Офіційний опонент

доктор історичних наук, професор
завідувач кафедри соціально-гуманітарних

наук, економічної теорії та права

Чернівецького торговельно-економічного інституту

Київського національного торговельно-

економічного університету

Ореховський В.О.

